

ФОМЕНКО О.О.,здобувач кафедри адміністративного,
кримінального права і процесу
(Міжнародний університет бізнесу
і права)

УДК 349.42:351.74

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.86>**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті проаналізовано адміністративно-правові засади забезпечення продовольчої безпеки. Констатовано, що дотепер не вирішеними залишаються питання щодо: а) організації процесу диверсифікації сільськогосподарського виробництва в умовах дії спеціальних правових режимів; б) створення альтернативних експортно-імпортних (логістичних) шляхів постачання сільгосппродукції; в) визначення меж управлінського впливу на пріоритетні сектори економіки, з метою усунення їх надмірної зарегульованості адміністративно-правовими засобами. Розкрито критерії, спрямовані на визначення ефективності законодавчого забезпечення продовольчої безпеки відноситься: створення системи національного та регіонального моніторингу продовольчої безпеки задля виявлення та раннього попередження загроз продовольчій безпеці; здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, тобто в країні мають бути створені такі організаційно-правові умови, за яких будь яка галузь сільгоспвиробництва спроможна функціонувати як у звичайних умовах, так і в умовах дії спеціальних правових режимів; створення організаційних та правових умов для усунення продовольчої залежності від імпорту найважливіших видів продукції; наявність чіткого алгоритму дій на загальнонаціональному та регіональному рівнях щодо забезпечення населення харчовими продуктами в умовах запровадження спеціальних правових режимів; впровадження органами публічного управління спеціальних адміністративних регуляторних заходів щодо розвитку сільськогосподарського виробництва на основі принципів доцільності, виваженості та протекціонізму.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, продовольча безпека, сільськогосподарське виробництво, спеціальні правові режими, адміністративно-правові засоби, законодавче забезпечення, органи публічного адміністрування.

Fomenko O.O. Administrative and legal principles of food security ensurance

The article analyzes the administrative and legal principles of ensuring food safety. It has been established that until now the issues regarding: a) the organization of the process of diversification of agricultural production under the conditions of the operation of special legal regimes remain unresolved; b) creation of alternative export-import (logistics) ways of supplying agricultural products; c) determination of the limits of managerial influence on priority sectors of the economy, with the aim of eliminating their excessive regulation by administrative and legal means. The criteria aimed at determining the effectiveness of legislative provision of food safety are disclosed: the creation of a system of national and regional food safety monitoring for the detection and early warning of threats to food safety; the ability of the economy to function in the mode of extended reproduction, i.e. such organizational and legal

conditions must be created in the country under which any branch of agricultural production is able to function both under normal conditions and under special legal regimes; creation of organizational and legal conditions to eliminate food dependence on imports of the most important types of products; the presence of a clear algorithm of actions at the national and regional levels regarding the provision of food products to the population under the conditions of the introduction of special legal regimes; implementation by public administration bodies of special administrative regulatory measures regarding the development of agricultural production based on the principles of expediency, prudence and protectionism.

Key words: *administrative and legal principles, food safety, agricultural production, special legal regimes, administrative and legal means, legislative support, public administration bodies.*

Постановка проблеми. Конституція України у статті 48 закріпила право кожної людини на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [1]. Втім, відправною точкою у вивченні проблем законодавчого забезпечення продовольчої безпеки, як і інших безпекових викликів сучасної української держави, на нашу думку, має будуватися з позиції протидії загрозам безпеки продовольства, які наразі мають місце в процесі реалізації державної політики у сфері продовольства. А рівень зазначених загрозливих чинників, наразі, є вельми високим. У цьому контексті, роль адміністративно-правових засад забезпечення продовольчої безпеки набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальність та значення правових засад забезпечення продовольчої безпеки розкрито в дослідженнях А.П. Гетьмана, Т.О. Євсюкова, Т.В. Курман, А.Г. Мартин, Ю.М. Павлюченка, А.М. Статівки, О.В. Ульяновенко, М.В. Шульги та інших провідних науковців. Разом з тим, в адміністративному праві питання щодо з'ясування значення правових засад забезпечення продовольчої безпеки не здобули належного висвітлення, що й послужило підставою для обрання визначеної теми дослідження.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження полягає в аналізі наукових підходів щодо визначення адміністративно-правових засад забезпечення продовольчої безпеки та виробленні авторських пропозицій щодо: а) визначення проблемних аспектів забезпечення продовольчої безпеки; б) формування критеріїв, спрямованих на визначення ефективності законодавчого забезпечення продовольчої безпеки.

Виклад основного матеріалу. За словами професорки Т.В. Курман, проблема щодо забезпечення продовольчої безпеки в умовах дії правового режиму воєнного стану набула надзвичайної гостроти та актуальності, внаслідок безпрецедентної збройної агресії рф. Знищення внаслідок артилерійських обстрілів сільськогосподарської техніки, зерносховищ, тваринницьких ферм, загибель стад сільськогосподарських тварин, шкода, завдана ґрунту від вибухів боєприпасів (воронки, хімічне і фізичне забруднення та ін.), мінування полів, блокування портів, – все це створює неабиякі загрози не лише у сфері ведення агробізнесу, а й, як наслідок, у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Адже аграрний сектор України є єдиним сектором матеріального виробництва й національної економіки, що формує продовольчу безпеку держави і здатен забезпечити населення необхідними продуктами харчування і продовольчою сировиною рослинного і тваринного походження [2, с. 123]. Повністю розділяючи думку авторки про те, що найголовнішою загрозою продовольчій безпеці України на теперішній час, виступає війна, розв'язана росією проти нашої держави, вважаємо, що формування якісного законодавчого забезпечення, спрямованого на правове врегулювання адміністративних правовідносин під час дії правового режиму воєнного стану, слугує основним чинником, спрямованим на підвищення рівня ефективності публічного управління у вказаній сфері суспільних відносин.

З одного боку, стан забезпечення населення продовольчою продукцією виступає в якості першорядного чинника, який демонструє спроможність держави забезпечувати достатній

життєвий рівень її громадян. З такою позицію погоджуються й інші вчені. Наприклад, О.В. Ульянченко переконана, що продовольча безпека конкретної країни являє собою такий стан її економічного потенціалу, за якого відсоток її власного виробництва продуктів харчування складає не менше 70% [3, с. 5]. Зазначене твердження виглядає цілком переконливим. Однак, що ж робити товаровиробникам, коли він виробляє продукцію у достатній кількості, а сформовані державою протягом багатьох років логістичні шляхи її поставки в інші регіони або за кордон, зруйновані або заблоковані агресором? Саме така ситуація склалася після повномасштабного російського вторгнення на територію України в лютому 2022 року. Або ж, які організаційно-правові механізми були сформовані державою для екстреної диверсифікації сільськогосподарського виробництва, коли у деяких регіонах, таких як Херсонська область, воно наразі є фактично знищеним, після підриву російськими окупаційними військами Каховської ГЕС? Відповіді на ці запитання постановою КМУ № 1379/2007 року не дає.

Враховуючи те, що забезпечення населення продовольством є стратегічною галуззю економіки, вважаємо за доцільне переглянути персональний склад Ради національної безпеки і оборони України, затверджений Указом Президента України від 15.12.2014 № 929/2014 «Про склад Ради національної безпеки і оборони України» [4], з метою долучення до числа його учасників Міністра аграрної політики та продовольства України. Нагадаємо, що окремі напрямки діяльності Мінагрополітики безпосередньо пов'язані з підготовкою пропозицій, які вносяться Кабінетом Міністрів України на розгляд Ради національної безпеки і оборони України.

Так, відповідно до Положення про Міністерство аграрної політики та продовольства України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124 «Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади», Мінагрополітики здійснює підготовку та подання Кабінетові Міністрів України пропозицій щодо застосування, скасування та внесення змін до спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), що вносяться Кабінетом Міністрів України на розгляд Ради національної безпеки і оборони України відповідно до Закону України «Про санкції» [5], та бере участь у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики з питань, що належать до його компетенції [6].

Іншим прикладом неготовності існуючого на теперішній час адміністративно-правового механізму забезпечення продовольчої безпеки, до функціонування в умовах правового режиму воєнного стану, на нашу думку, можна вважати вже згадуваний нами у цьому дослідженні Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», яким внесено зміни до низки законодавчих актів, зокрема, Земельного кодексу України, а також Законів України: «Про землеустрій» [7], «Про оренду землі» [8], «Про Державний земельний кадастр» [9], «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [10] тощо.

Зокрема, відповідно до коментованого законодавчого акту, під час дії правового режиму воєнного стану земельні відносини регулюються з урахуванням певних особливостей, серед яких можна виокремити наступні:

– вважаються поновленими на один рік без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно договори оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту, строк користування земельними ділянками щодо яких закінчився після введення воєнного стану, щодо земельних ділянок сільськогосподарського призначення як державної та комунальної, так і приватної власності;

– договір оренди земельної ділянки укладається лише в електронній формі із засвідченням кваліфікованими електронними підписами орендаря і орендодавця;

– передача в оренду земельної ділянки здійснюється без проведення земельних торгів;

– формування земельної ділянки з метою передачі її в оренду здійснюється без внесення відомостей про таку земельну ділянку до Державного земельного кадастру (державної

реєстрації) та присвоєння їй кадастрового номера, на підставі технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель, яка розробляється за рішенням органу, уповноваженого передавати земельну ділянку в оренду, та затверджується таким органом [11].

Стосовно змісту коментованого законодавчого акту маємо висловити низку критичних зауважень.

1. По-перше, звертає на себе увагу вимога законодавця щодо обов'язкового укладення договорів у сфері земельних відносин виключно в електронній формі. Зокрема, сумніви стосовно обґрунтованості зазначеного нововведення висловлені експертами правозахисної організації «Екологія, право, людина», які наголошують на тому, що в умовах коли держава обмежила функціонування реєстрів (зокрема, Державного земельного кадастру та Державного реєстру речових прав на нерухоме майно) з метою забезпечення інформації, яка в них міститься, сумнівною є доцільність упровадження договорів оренди земельних ділянок виключно в електронній формі [12]. З цього приводу варто висловити припущення, що укладення договорів виключно в електронній формі може створити реальні передумови для можливих зловживань в аграрному секторі економіки.

2. Інше, не менш важливе питання стосується закріпленого на законодавчому рівні фактичного скасування земельних торгів, які мають передувати підписанню протоколу про їх проведення між організатором та переможцем та укладанню договору за результатами проведення земельних торгів.

Здійснення земельних торгів слугувала дієвою формою контролю за правомірністю переходу права власності між різними суб'єктами земельних відносин. Сучасні фахівці в галузі земельного права відзначають, що через численні системні прорахунки та недостатнє ресурсне забезпечення земельної реформи більшість цілей реформування дотепер залишаються не досягнутими.

Зокрема, стосовно контрольної-наглядової діяльності у сфері земельних відносин слід відзначити, що:

– на сьогодні є незавершеними нормативно-правова та методична бази контрольної діяльності;

– створена система державного управління земельними ресурсами, що приділяє основну увагу перерозподілу землі як майна, не вирішуючи проблему охорони земель як основи національного багатства, не є ефективною;

– належним чином не здійснюється моніторинг земель, остаточно не впорядковане ведення Державного земельного кадастру, що унеможливує ефективне гарантування прав на землю й дієвий державний контроль за використанням та охороною земель;

– постійно збільшується кількість правопорушень земельного законодавства та норм раціонального природокористування, що свідчить про недосконалість організаційно-правових механізмів контролю за використанням та охороною земель [13, с. 290].

Вимоги до проведення земельних торгів визначені постановою Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 року № 1013 «Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів для продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними (оренди, суперфіцію, емфітевзису)» [14]. Слід підкреслити, що процедура проведення земельних торгів має важливе значення для реалізації принципів відкритості, прозорості та законності під час укладення договорів про перехід права власності на земельні ділянки. Окремі автори також схильні вважати земельні торги засобом, який сприяє прозорості в процесі реалізації земельних відносин. На думку О.М. Пашенка, земельні торги виступали певним способом забезпечення: відкритості операцій із земельними ділянками; переходу права оренди на земельні ділянки особам, які запропонували найбільшу ціну (формування ринкової ціни); екологічності діяльності аграріїв на орендованих земельних ділянках. Припинення проведення земельних торгів, відповідно, виключає всі вищенаведені позиції [15, с. 288]. Маємо погодитися з О.М. Пашенком та додати, що скасування відкритої процедури проведення земельних торгів не спрятиме прозорості земельних відносин.

Також незрозумілою виглядає норма, відповідно до якої власники, користувачі земельних ділянок не несуть відповідальності за невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням, що полягає у невикористанні земельної ділянки, що, на нашу думку, суперечить вимогам ст.ст. 96, 102 Земельного кодексу України.

Нагадаємо, що стаття 96 Земельного кодексу України покладає низку обов'язків на користувачів земельних ділянок, як-от: а) забезпечувати використання землі за цільовим призначенням та за свій рахунок приводити її у попередній стан у разі незаконної зміни її рельєфу, за винятком випадків незаконної зміни рельєфу не власником такої земельної ділянки; б) додержуватися вимог законодавства про охорону довкілля; в) своєчасно сплачувати земельний податок або орендну плату; г) не порушувати прав власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів; г) підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі; д) своєчасно надавати відповідним органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування дані про стан і використання земель та інших природних ресурсів у порядку, встановленому законом; е) дотримуватися правил добросусідства та обмежень, пов'язаних з встановленням земельних сервітутів та охоронних зон; є) зберігати геодезичні знаки, протиерозійні споруди, мережі зрошувальних і осушувальних систем; ж) не допускати випалювання сухої рослинності або її залишків з порушенням порядку, встановленого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища; з) обкошувати (з прибиранням скошеного) та оборювати земельні ділянки, прилеглі до торфовищ, полезахисних лісових смуг, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, у смугах відведення автомобільних доріг і залізниць [16].

З одного боку, цілком обґрунтованими і логічними виглядають наміри законодавця унормувати правовий режим функціонування земельних ділянок, які перебувають на лінії зіткнення, або ж взагалі на тимчасово непідконтрольній Уряду України адміністративній території, де землекористувач фізично не може виконувати обов'язки, передбачені статтею 96 цього Кодексу.

У той же час, слід врахувати той факт, що норми Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» розповсюджуються на земельні правовідносини, які виникають, змінюються та припиняються на всій території України. Тобто, будь-які спеціальні обмеження або ж спеціальні умови дії норм вищевказаного закону, наразі не передбачені.

Виходячи з цього, варто зробити висновок, що розповсюдження норм коментованого законодавчого акту на земельні правовідносини, які виникають, змінюються та припиняються у тих регіонах, де землекористувачі можуть виконувати покладені на них обов'язки, є нелогічним.

З метою вирішення окресленої правової проблеми, слушним виглядає висновок, зроблений Ю.М. Павлюченком, який пропонує, з метою забезпечення функціонування аграрного сектору тимчасово закріпити на законодавчому рівні поділ території України відповідно до її стану на певні режими, що допоможе визначити потреби кожної адміністративно-територіальної одиниці. Залежно від стану території України, на яких здійснюється аграрне виробництво, варто поділяти наступним чином: окупована, територія бойових дій; звільнена територія; вільна територія. На думку автора, такий поділ дозволить адекватно відображати потреби аграрного сектору та зосередитися на їх вирішенні [17, с. 264].

Отже, аналіз змін, запропонованих коментованим законодавчим актом дозволяє твердити, що його положення спрямовані виключно на унормування земельних відносин у період дії правового режиму воєнного стану, а відтак – він не вирішує стратегічного завдання, яке полягає у виробленні правових основ забезпечення продовольчої безпеки. Враховуючи те, що закон приймався так би мовити «з коліс», він був націлений, головним чином, на недопущення зриву посівної кампанії 2022 року. Разом з тим, будь-які інші напрямки, важливі для забезпечення продовольчої безпеки, в тому числі в період дії правового режиму воєнного стану, залишились поза увагою законодавця.

Відтак, набуває актуальності питання щодо ступеня відповідності адміністративного законодавства України у сфері забезпечення продовольчої безпеки вищенаведеним критеріям.

Маємо підкреслити, що обсяг компетенції органів публічного управління, спрямованої на здійснення впливу на процес забезпечення продовольчої безпеки у період дії правового режиму воєнного стану, знаходиться на доволі високому рівні. З моменту введення в дію указу Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення в дію воєнного стану в Україні» [18], суб'єктами нормотворчості було видано низку законодавчих актів у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Окрім вже згаданого Закону № 2145, варто звернути увагу на Закон України від 27.07.2022 «Про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур» [19], нормами якого фактично звільнено від оподаткування ввізним митом товарів, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур. Таким чином, законодавець вирішив проблему забезпечення належного зберігання зерна через неможливість відправляти його на експорт морськими портами.

Також заслуговують на увагу деякі підзаконні нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки в умовах дії правового режиму воєнного стану, а саме: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 328 «Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами в умовах воєнного стану» (далі – постанова № 328) [20], постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2022 р. № 185 «Деякі питання здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану» (далі – постанова № 185) [21].

Зокрема, прийняття постанови № 185 обумовлено необхідністю забезпечення населення базовим набором продуктів харчування на період дії правового режиму воєнного стану. Відповідно до вказаного документу, товариство «Укрзалізниця» уповноважується виступати платником за тристоронніми договорами, замовниками за якими є військові адміністрації, із здійснення закупівель коштами державного бюджету для забезпечення нагальних потреб функціонування держави (на придбання необхідних продовольчих товарів). До затвердженого переліку товарів входить 17 основних продуктів: хліб, батон, борошно, сухарі, сухе печиво, крупи, пластівці, макаронні вироби, яйця, м'ясо птиці, консерви, цукор, олія соняшникова рафінована, сир, згущене молоко, вершкове масло та сіль. Нещодавно перелік доповнили ще двома основними продовольчими продуктами харчування – це м'ясо великої рогатої худоби та свинина [22].

Аналогічним чином на період дії воєнного стану Кабінетом Міністрів України вирішено питання щодо забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання, хлібом та хлібобулочними виробами нетривалого зберігання, у постанові № 328.

Крім того, постановою Кабінету Міністрів України від 08 липня 2009 року «Про затвердження Порядку відомчої реєстрації та зняття з обліку тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської техніки, інших механізмів» (у редакції від 12.04.2022 № 434) [23], встановлено спрощену процедуру реєстрації сільськогосподарської техніки.

Зокрема, нова редакція коментованої постанови КМУ передбачає:

- видачу талонів тимчасового обліку машини, що є дійсними в період дії воєнного чи надзвичайного стану та протягом шести місяців після його припинення;
- проведення огляду машин державними інспекторами та спеціалістами з проведення обстеження машини на відповідність ідентифікаційних номерів і супровідних документів на предмет фальсифікації, за можливості;
- здійснення тимчасової реєстрації машин у період дії воєнного чи надзвичайного стану державними інспекторами за місцем подання заяви власником машини (без урахування місцезнаходження юридичної особи або місця проживання (перебування) фізичної особи) протягом трьох робочих днів.

Приписи законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів у сфері забезпечення продовольчої безпеки деталізуються у відомчих правових актах Мінагрополітики та інших центральних органів виконавчої влади.

Отже, не викликає сумніву, що рівень адміністративно-правового регулювання механізму забезпечення продовольчої безпеки має бути достатнім для підтримання належного рівня забезпечення продовольством усіх груп населення. Особливо це стосується функціонування національної економіки в період правового режиму воєнного стану.

Висновки. Автором констатовано, що дотепер невирішеними залишаються питання щодо: а) організації процесу диверсифікації сільськогосподарського виробництва в умовах дії спеціальних правових режимів; б) створення альтернативних експортно-імпортних (логістичних) шляхів постачання сільгосппродукції; в) визначення меж управлінського впливу на пріоритетні сектори економіки, з метою усунення їх надмірної зарегульованості адміністративно-правовими засобами і т.д.

До числа критеріїв, спрямованих на визначення ефективності законодавчого забезпечення продовольчої безпеки відноситься:

- створення системи національного та регіонального моніторингу продовольчої безпеки задля виявлення та раннього попередження загроз продовольчій безпеці;
- здатність економіки функціонувати в режимі розширеного відтворення, тобто в країні мають бути створені такі організаційно-правові умови, за яких будь яка галузь сільгоспвиробництва спроможна функціонувати як у звичайних умовах, так і в умовах дії спеціальних правових режимів;
- створення організаційних та правових умов для усунення продовольчої залежності від імпорту найважливіших видів продукції;
- наявність чіткого алгоритму дій на загальнонаціональному та регіональному рівнях щодо забезпечення населення харчовими продуктами в умовах запровадження спеціальних правових режимів;
- впровадження органами публічного управління спеціальних адміністративних регуляторних заходів щодо розвитку сільськогосподарського виробництва на основі принципів доцільності, виваженості та протекціонізму [24, с. 198].

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Курман Т.В. Агробізнес та продовольча безпека: загрози та проблеми правового забезпечення в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 3. С. 122–126.
3. Ульянченко О.В. Залежність продовольчої безпеки країни від забезпеченості аграрної сфери ресурсами. *Агросвіт*. 2007. № 9. С. 4–8.
4. Про склад Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 31.05.2019 № 340/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 46. Ст. 1583.
5. Про санкції: Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2018.
6. Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124. *Офіційний вісник України*. 2021. № 17. Ст. 676.
7. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 № 858-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 36. Ст. 282.
8. Про оренду землі: Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 46-47. Ст. 280.
9. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 8. Ст. 61.

10. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 51. Ст. 553.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 р *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1635.
12. Ризики прийняття Закону України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану для довкілля. Офіційний сайт правозахисної організації «Екологія, право, людина». URL: <http://epl.org.ua/eco-analytics/ryzyky-pryinyattya-zakonu-ukrayiny-shhodo-stvorennya-umov-dlya-zabezpechennya-prodovolchoyi-bezpeky-v-umovah-voennogo-stanu-dlya-dovkillya/>.
13. Мартин А.Г., Євсюков Т.О. Стан земельних відносин як стримуючий фактор розвитку продуктивних сил України. Матеріали міжнародної наукової конференції. Київ, 20 березня 2009 р.: У 3 х частинах / РВПС України НАН України. К.: РВПС України НАН України, 2009. Ч. 3. С. 289–292.
14. Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів для продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними (оренди, суперфіцію, емфітевзису): Постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 року № 1013. *Офіційний вісник України*. 2021. № 79. Ст. 4998.
15. Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1(2). С. 283–291.
16. Земельний кодекс України : Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27.
17. Павлюченко Ю.М. До питання правового забезпечення функціонування аграрного сектору в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 263–266.
18. Про введення в дію воєнного стану в Україні: указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.
19. Про внесення зміни до розділу XXI «Прикінцеві та перехідні положення» Митного кодексу України щодо звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що використовуються для забезпечення зберігання зернових та/або олійних культур: Закон України від 27.07.2022 № 2445-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 66. Ст. 3941.
20. Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 328. *Офіційний вісник України*. 2022. № 26. Ст. 1415.
21. Деякі питання здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для задоволення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 березня 2022 р. № 185. *Офіційний вісник України*. 2022. № 25. Ст. 1267.
22. Мінагрополітики розширило перелік продовольчої продукції для здійснення публічних закупівель. URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=66403>.
23. Про затвердження Порядку відомчої реєстрації та зняття з обліку тракторів, самохідних шасі, самохідних сільськогосподарських, дорожньо-будівельних і меліоративних машин, сільськогосподарської техніки, інших механізмів: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2009 р. № 694. *Офіційний вісник України*. 2009. № 51. Ст. 1739.
24. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монографія / А.П. Гетьман, М.В. Шульга, А.М. Стахівка та ін. ; за ред. А.П. Гетьмана та В.Ю. Уркевича. Харків : Право, 2012. 448 с.

